

Iedzīvotāju medijpratībai ir būtiska loma valsts aizsardzībā

30. oktobrī medijpratības eksperte un Latvijas Universitātes Komunikācijas un informācijas nodaļas docente Dr. sc. comm. Klinta Ločmele prezentēja pētījuma “Par Latvijas iedzīvotāju medijpratību” rezultātus.

personas apliecināšanas rīkus (+15% salīdzinājumā ar 2024.g.);

✓Izmantoja mākslīgā intelekta rīkus (29%; +10% salīdzinājumā ar 2024.g.).

NEPLP

Vienlaikus ir redzama pazīme, ka mēs – cilvēki kā sabiedrība – esam tik ļoti noguruši no dezinformācijas, no mākslīgā intelekta radītām dažādām manipulācijām ar attēliem, ka cilvēki pat reālus attēlus jau sāk uzskatīt par neīstiem,” saka K. Ločmele.

«Aizsardzības ministrijas Facebook lapā tobrīd, kad notika pētījums, bija redzams titulattēls ar transportlīdzeklī braucošiem karavīriem, un cilvēkiem šķita, ka šis attēls izskatās pārāk izplūdis, ka tas nav reāls attēls, ka tas ir kadrs no filmas, nevis reāli ar Aizsardzības ministriju saistīts foto. Mums visapkārt ir tik daudz dažādu simulakru, dažādu viltojumu un dezinformācijas, ka daļai cilvēku šķiet, ka tas, kas ir īsts, patiesībā ir viltus lapa.

Tas ir jautājums par drošību. Ja valsts iestāde informē caur savu mājaslapu vai Facebook lapu, – vai cilvēki atpazīst, ka tas ir uzticams resurss, vai krīzes situācijā viņi tam uzticēsies vai tieši otrādi – cilvēkiem šķitīs, ka atkal kāds mēģina dezinformēt, ka informācija nav patiesa,» saka medijpratības eksperte.

Liela sabiedrības neuzticēšanās

«Bija jautājumu loks, kas varbūt nebija tieši saistīts ar medijpratību, un tie bija trīs jautājumi: pirmais – kuram avotam cilvēki uzticas Latvijas–Krievijas attiecību skaidrojumā, otrais – kuram avotam uzticas par energoresursu kāpumu, trešais – kuram avotam uzticas par kādas slimības izplatīšanos un ārstēšanu. Atbildēs bija piedāvāts ļoti daudz dažādu variantu, sākot ar Latvijas iestādēm un medijiem, ārzemju medijiem un politiķiem u. c., bija arī atbilžu variants – neuzticos nevienam no minētajiem. Man jau pagājušajā gadā šķita, ka bija ļoti daudz cilvēku, kuri atzīmēja, ka neuzticas nevienam no minētajiem. Piemēram, par Latvijas–Krievijas attiecību skaidrojumu pagājušajā gadā nevienam no minētajiem avotiem (militārpersonas, Ministru prezidents, citu valstu mediji, sociālo mediju domubiedru grupas, pat Krievijas mediji) neuzticējās 26 %, bet šogad – jau 35 %. Protams, ļoti labi, ka neuzticas Krievijas amatpersonām un Krievijas prezidentam, bet tas, ka neuzticas nevienam – arī it kā uzticamajiem avotiem, nav labs rādītājs,» uzsver K. Ločmele.

«Ir liela sabiedrības neuzticēšanās nevienam, un, manuprāt, tas ir bīstami tādā aspektā – vai krīzes situācijā mēs kā sa-

biedrība spēsim vienoti iestāties par kādām lietām, ja mūsos nav šī savstarpējā uzticēšanās tīkla.

Jau kopš pagājušā gada ir palielinājusies neuzticēšanās nevienam no informācijas avotiem iepriekš minētajos trīs jautājumos, un tas nozīmē tādu lielu izolēšanos, iekapsulēšanos, vai varbūt tiek meklēta informācija vēl kādos alternatīvos resursos. Piemēram, pētījums rāda, ka krievvalodīgie ļoti daudz informācijas iegūst Telegram grupās. Tad rodas jautājums – cik uzticama ir informācija, kas izplatās šajās Telegram grupās. Kopumā runājot, man ir bažas par sabiedrības dzīvotspēju nākotnē, ja ir tik liela neuzticēšanās jebkam un jebkur. Medijiem jāstrādā sarežģītos apstākļos, jo nav viegli izplatīt informāciju, ja daļa sabiedrības neuzticas,» saka K. Ločmele.

Mākslīgā intelekta iematās

«Drošības kontekstā vērts pakavēties arī pie jautājuma par mākslīgā intelekta radītā satura lietošanu. Pētījums gan to nenorāda, bet tās ir bažas, par kurām esmu lasījusi dažādos resursos, – kā notiek dažādu mākslīgā intelekta ģeneratīvo jeb satura veidošanas rīku ietekmēšana, lai tad, kad tiek uzdoti kādi jautājumi, piemēram, par Krievijas iebrukumu Ukrainā, šie rīki sniegtu Krievijai vēlamās atbildes. Latvijas Radio bija labs sižets, kas izlasāms arī portālā LSM.lv, par to, ka Krievija ir izveidojusi daudzas viltus lapas, kurās publicēta informācija ar Krievijai izdevīgo naratīvu. Ja tīmeklī ir tās daudzās lapas, ko Krievija ir radījusi, tad šis rīks paņem šo informāciju – tā šķiet uzticama, jo pieejama tik daudzos avotos.

«Mēs – mākslīgā intelekta ģeneratīvo rīku lietotāji – pat nevaram aizdomāties, no kā šis rīks ņēmis informāciju, sagatavojot mums atbildi. Labākajā gadījumā šie rīki norāda atsaucis, bet cik daudziem cilvēkiem ir laiks pētīt šos resursus?»

Pētījums parāda – cilvēki ļoti labi apzinās, ka mākslīgais intelekts var neiedot faktoloģiski pareizu atbildi, bet tajā pašā laikā cilvēki norāda, ka ne vienmēr viņi to pārbauda. Tas ir saistīts ar to, cik nemanāmi Krievija var izplatīt savu propagandu. Ja cilvēkam šķiet, ka mākslīgais intelekts ir objektīvs un piedāvās objektīvu informāciju, ir svarīgi atcerēties, ka tā nav,» saka medijpratības eksperte Klinta Ločmele.

Inga Kaļva-Miņina

Medijpratību nav iespējams apgūt pilnībā un uzreiz, – mūsdienā digitālajā laikmetā saskaroties ar arvien jauniem izaicinājumiem, cilvēkiem nemitīgi ir jāuzlabo savas prasmes, iegūstot arvien jaunas zināšanas un pieredzi. Rūpējoties par informatīvās telpas aizsardzību un nacionālo drošību, ir svarīgi, lai sabiedrības medijpratības līmenis būtu augsts.

Pētījums par Latvijas iedzīvotāju medijpratību

2025. gada pavasarī un vasaras sākumā pēc Nacionālās elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes (NEPLP) pasūtījuma tirgus un sociālo pētījumu aģentūra «Latvijas Fakti» veica pētījumu «Par Latvijas iedzīvotāju medijpratību». Tas sastāvēja no divām daļām – kvantitatīvās aptaujas (1537 Latvijas Republikas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 15 gadiem) un daļēji strukturētajām intervijām ar Latvijas iedzīvotājiem vecuma grupā no deviņiem gadiem (kopumā 71 intervija).

Pētījuma mērķis – analizēt Latvijas iedzīvotāju medijpratības līmeni; identificēt stratēģiski nepieciešamās darbības medijpratības sekmēšanai Latvijā.

30. oktobrī pētījuma pasūtītājs – NEPLP – aicināja sabiedrību iepazīties ar pētījuma «Par Latvijas iedzīvotāju medijpratību» rezultātiem, kuros tika atklāts Latvijas iedzīvotāju medijpratības līmenis, ar medijpratību saistītās prasmes un noteiktas esošās zināšanas par mediju vidi, uzticēšanos medijiem un dažādām institūcijām kopumā. Jāuzsver, ka pētījums un Dr. sc. comm. Klintas Ločmeles izstrādātā Latvijas iedzīvotāju medijpratības pētījuma rezultātu analīze pieejami NEPLP mājaslapā.

Īstu informāciju uztver kā viltotu

Uz sarunu par pētījuma rezultātiem, par kuriem ir svarīgi runāt valsts drošības kontekstā, aicināju medijpratības ekspertu un Latvijas Universitātes Komunikācijas un informācijas nodaļas docenti Dr. sc. comm. KLINTU LOČMELI.

Kā stāsta K. Ločmele, tad viens no intervju jautājumiem bija saistīts ar tā dalībnieku spēju izvērtēt, vai demonstrētais Facebook profila ekrānuņēmums ir īsta Aizsardzības ministrijas lapa vai viltus kots: «Intervējamajiem tika jautāts, lai viņi izvērtē, vai šī lapa ir īsta vai viltota, tātad – vai tai var uzticēties vai tomēr nē. Īstenojot šo pētījumu jau otro gadu pēc kārtas, ir redzams, ka cilvēkiem joprojām ir mulsums par tām pazīmēm, pēc kurām Facebook vietnē atpazīt uzticamu resursu no neuzticama. Arī Aizsardzības ministrijas mājaslapas adreses domēns mod.gov.lv šķita aizdomīgs, un respondenti intervijās teica, ka šī Facebook lapa izskatās aizdomīga un neklikšķinātu uz tās, lai dotos meklēt informāciju. Kā uzticamības zīmi daļa cilvēku nosauca šo zilo ķeksīti, kas ir verificācijas žetons, daļa skatās uz sekotāju skaitu – vai to ir pietiekami daudz, vai ieraksti nav tikai vakar publicēti un vai tā lapa pastāv vairākus gadus.»

Aktuāli

«Rokasgrāmata pret dezinformāciju: atpazīt un pretoties. 2. izdevums»

Atzīmējot UNESCO Pasaules Medijpratības un informācijpratības nedēļu, kas visā pasaulē šogad notika no 24. līdz 31. oktobrim, Valsts kanceleja aktualizēja medijpratību kā būtisku cilvēka pamata prasmi, publicējot otro papildināto izdevumu «Rokasgrāmata pret dezinformāciju: atpazīt un pretoties». Salīdzinot ar pirmo izdevumu, šajā digitālajā grāmatā ar vairākiem jauniem dezinformācijas vēstījumiem un faktos balstītiem atspēkojumiem ir papildināta III nodaļa.

Digitālā informācijas pasaule ir fundamentāli mainījusi informācijas plūsmu. Mūsdienās dažādi mēģinājumi manipulēt ar informāciju ir visapkārt. Gadījumos, kad spēcīgu pierādījumu nav, tiek manipulēts, lai novērstu uzmanību no pierādījumu trūkuma vai aizvietotu pierādījumus ar skaistiem,

bet tukšiem vārdiem. Līdz ar to izpratne par manipulācijas paņēmieniem ar informāciju ir būtiska daļa no medijpratības prasmēm, kas nepieciešamas ikvienam, lai orientētos 21. gadsimta digitālajā pasaulē.

Rokasgrāmatas otrajā izdevumā publicēts atspēkojums, piemēram, dezinformācijas vēstījumam, ka Krievijai bija pamats iebrukt Ukrainā 2022. gada 24. februārī, jo Ukraina apdraudēja Krievijas drošību. Patiesībā Krievijai nebija pamata uzskatīt, ka Ukraina gatavojas tai uzbrukt, kas tai ļautu īstenot apsteidzošu uzbrukumu. Ņemot vērā, ka Ukraina bija mazāka un militāri vājāka par Krieviju, nebija pamata domāt, ka tā varētu gatavoties uzbrukt Krievijai. Tā būtu agresijas īstenošana pret kodolvalsti, tāpēc šāds uzbrukums būtu teju pašnāvniecisks. Kopš 2022. gada

nav apstiprinājusies neviena no Krievijas izvirzītajām apsūdzībām Ukrainai par masu iznīcināšanas ieroču izstrādi. Patiesībā kara iemesli bija safabricēti un Krievija ir agresors.

Izdevums ir pieejams Ministru kabineta mājaslapā www.mk.gov.lv. Tāpat jāuzsver, ka Valsts kanceleja ir arī sagatavojusi rokasgrāmatas tulkojumu angļu valodā «Handbook against disinformation: recognise and resist. 2nd edition».

Avots: www.mk.gov.lv

«Projekta «Droša informācija – droša robeža» publikācija tapusi ar Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas finansālo atbalstu.»

Aizsardzības ministrija